UDK 334.72:332.1:338.1(575.1)

O‘ZBEKISTONDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MINTAQAVIY YO‘NALISHLARI

Igamov Djaxongir Zikrilloyevich
O’zbekiston Savdo-sanoat palatasi Buxoro viloyat hududiy boshqarmasi boshlig’i
https://doi.org/10.5281/zenodo.22999287

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqalar kesimida tadbirkorlik faolligining farqlanishi hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi, mehnat resurslari, investitsiya imkoniyatlari, ishlab chiqarish salohiyati va tashqi bozorga chiqish darajasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirishda yagona yondashuv bilan bir qatorda hududlarning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga oluvchi mintaqaviy yondashuvni takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, kichik tadbirkorlik, mintaqaviy rivojlanish, mintaqaviy tadbirkorlik, hududiy iqtisodiyot, bandlik, investitsiya, eksport, YaIM, xizmatlar, iqtisodiy faollik.

Kirish

O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish iqtisodiy faollikni kengaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, investitsiya jarayonlarini faollashtirish va hududlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanishning muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, kichik tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotdagi ishtiroki yuqori bo‘lib, ularning faoliyati ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, savdo, qurilish, qishloq xo‘jaligi va eksport yo‘nalishlarida namoyon bo‘lmoqda.

Biroq tadbirkorlikning rivojlanish darajasi mamlakat hududlari bo‘yicha bir xil emas. Mintaqalarning tabiiy-iqtisodiy sharoiti, ishlab chiqarish tarkibi[2], aholi zichligi, mehnat resurslari, infratuzilma, investitsiya oqimlari, logistika imkoniyatlari va tashqi bozorga chiqish darajasi tadbirkorlik faoliyatining natijalariga turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli tadbirkorlikni rivojlantirishni faqat respublika miqyosidagi umumiy ko‘rsatkichlar orqali emas, balki mintaqaviy kesimda ham baholash muhimdir.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, 2021–2025-yillarda O‘zbekistonda kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi 56,3 foizdan 52,2 foizgacha o‘zgargan bo‘lsa, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalardagi ulushi 45,6 foizdan 61,4 foizgacha oshgan. Eksportdagi ulushi esa 20,0 foizdan 36,6 foizgacha ko‘tarilgan [1].

Tadqiqotning maqsadi va metodologiyasi

Tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbekistonda tadbirkorlik rivojlanishining 2021–2025-yillardagi dinamikasini aniqlash hamda mazkur jarayonning mintaqalar kesimidagi xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotda statistik tahlil, dinamik qatorlarni taqqoslash, tarkibiy tahlil, mintaqalararo qiyoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ma’lumotlar bazasidagi rasmiy statistik ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Mazkur ma’lumotlar bazasida kichik tadbirkorlikning YaIM, bandlik, asosiy kapital investitsiyalari [3], eksport, xizmatlar, chakana savdo va boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlardagi ulushi hududlar kesimida ham keltirilgan.

2021–2025-yillarda O‘zbekistonda kichik tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o‘rni bir qator asosiy ko‘rsatkichlarda namoyon bo‘ldi. 2021–2025-yillarda O‘zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlari soni, ularning YaIMdagi va bandlikdagi ishtiroki muayyan o‘zgarishlarni namoyon etdi. Mazkur ko‘rsatkichlarni birgalikda tahlil qilish tadbirkorlik sektorining miqyosi va iqtisodiyotdagi o‘rnini kompleks baholash imkonini beradi. Kichik tadbirkorlikning mintaqaviy rivojlanishdagi ahamiyatini baholashda bandlik ko‘rsatkichi alohida o‘rin tutadi. Tadbirkorlikni rivojlantirishning muhim ko‘rsatkichlaridan biri asosiy kapitalga [4] kiritilgan investitsiyalardagi ishtirokdir. Rasmiy statistik ma’lumotlarga ko‘ra, kichik tadbirkorlikning jami bandlikdagi ulushi turlicha o’zgadi.

1-jadval. O‘zbekistonda kichik tadbirkorlikning umumiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari, 2021–2025-yillar

Ko‘rsatkichlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil
Ro‘yxatdan o‘tgan kichik tadbirkorlik subyektlari, birlik	436 981	488 936	555 971	614 897	651 807
Kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi, %	56,3	54,3	53,8	53,5	52,2
Kichik tadbirkorlikning jami bandlikdagi ulushi, %	74,5	73,9	74,0	73,9	74,9
Investitsiyalardagi ulushi, %	45,6	47,9	49,6	52,4	61,4
Eksportdagi ulushi, %	20,0	31,2	27,9	34,1	36,6
Xizmatlardagi ulushi, %	51,7	49,4	56,8	56,7	56,7
Chakana savdo aylanmasidagi ulushi, %	86,2	84,7	83,4	84,2	83,0

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi va SIAT rasmiy statistik ma’lumotlari.

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, 2021–2025-yillarda ro‘yxatdan o‘tgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni 436 981 tadan 651 807 tagacha oshgan. Shu bilan birga, kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi 56,3 foizdan 52,2 foizgacha o‘zgargan. Bandlikdagi ulush esa mazkur davrda 74 foiz atrofida saqlanib, 2025-yilda 74,9 foizni tashkil etgan [9].

Bu holat tadbirkorlik subyektlari sonining ko‘payishi bilan ularning YaIMdagi ulushi doimo bir xil yo‘nalishda o‘zgarishini anglatmasligini ko‘rsatadi. YaIMdagi ulush umumiy iqtisodiy tarkib va boshqa tarmoqlarda yaratilayotgan qo‘shilgan qiymat hajmiga ham bog‘liq [6]. Investitsiyalardagi ulushning mintaqalar bo‘yicha farqlanishi hududlarda yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish, xizmat ko‘rsatish infratuzilmasini rivojlantirish va tadbirkorlik subyektlarining kapital shakllantirish [7] imkoniyatlari turlicha ekanligini ko‘rsatadi. Kichik tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyatdagi ishtiroki ham 2021–2025-yillarda o‘zgarishlarni namoyon etdi. Kichik tadbirkorlikning eksportdagi ulushi 2021-yildagi 20,0 foizdan 2025-yilda 36,6 foizgacha oshgan. 2022-yilda 31,2 foizlik ko‘rsatkich qayd etilgan, 2023-yilda esa 27,9 foizga o‘zgargan. 2024–2025-yillarda eksportdagi ulush yana o‘sib, mos ravishda 34,1 va 36,6 foizni tashkil etgan. Mazkur tendensiya mintaqaviy

tadbirkorlikni rivojlantirishda eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish, mahsulot raqobatbardoshligi, logistika va tashqi bozorlar bilan aloqalarni rivojlantirish masalalarini hududiy xususiyatlar bilan bog‘liq holda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Kichik tadbirkorlikning xizmatlar [8] sohasidagi ishtiroki ham muhim ko‘rsatkichlardan biridir. 2023-yildan boshlab kichik tadbirkorlikning xizmatlar bozoridagi ulushi 56 foizdan yuqori darajada shakllangan. Bu hududlarda xizmat ko‘rsatish, savdo, transport, turizm, maishiy xizmat va boshqa xizmat [9] turlarini rivojlantirish uchun tadbirkorlik subyektlarining ahamiyati yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Chakana savdo aylanmasida kichik tadbirkorlikning ulushi barcha besh yilda ham 80 foizdan yuqori bo‘lgan. Bu ko‘rsatkich mintaqaviy iste’mol bozorining shakllanishida kichik tadbirkorlik subyektlarining yuqori ishtirokini ko‘rsatadi.

Mintaqalar kesimida tadbirkorlikning rivojlanishi O‘zbekiston hududlarida bir xil darajada shakllanmaganligini ko‘rsatadi. 2025-yil ma’lumotlariga ko‘ra, kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi Surxondaryo viloyatida 76,4 foiz, Namangan viloyatida 73,6 foiz, Farg‘ona viloyatida 73,0 foizni tashkil etgan. Navoiy viloyatida esa ushbu ko‘rsatkich 21,1 foizni tashkil etdi [20]. Bu farqni hududlarning iqtisodiy tarkibi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish zarur. Masalan, yirik sanoat korxonalari va kapital sig‘imi yuqori ishlab chiqarish tarmoqlari ulushi katta bo‘lgan hududlarda kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi boshqa hududlarga nisbatan pastroq bo‘lishi mumkin.

2-jadval. 2025-yilda kichik tadbirkorlikning mintaqalar kesimidagi asosiy ko‘rsatkichlari

Hudud	YaIMdagi ulushi, %	Bandlikdagi ulushi, %	Investitsiyadagi ulushi, %	Eksportdagi ulushi, %
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	65,5	76,5	50,1	44,0
Andijon viloyati	70,1	81,9	77,2	47,5
Buxoro viloyati	71,0	74,9	56,9	52,1
Jizzax viloyati	71,2	78,0	74,7	79,0
Qashqadaryo viloyati	69,2	—	39,5	36,8
Navoiy viloyati	21,1	—	53,8	5,4
Namangan viloyati	73,6	—	83,7	54,0
Samarqand viloyati	69,5	—	63,4	44,9
Surxondaryo viloyati	76,4	—	63,5	68,6
Sirdaryo viloyati	69,5	—	69,2	70,1
Toshkent viloyati	55,0	—	55,6	44,7
Farg‘ona viloyati	73,0	—	74,7	65,0
Xorazm viloyati	71,6	—	69,2	80,8
Toshkent shahri	51,7	—	53,1	22,7

Izoh: Jadvalda “—” belgisi ushbu yakuniy jadval uchun bandlik ko‘rsatkichining to‘liq hududiy qatori bir xil manba ko‘rinishida keltirilmaganini bildiradi. YaIM, investitsiya va eksport ustunlari Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ma’lumotlariga asoslangan.

Mintaqalar kesimida investitsiya ko‘rsatkichlari ham sezilarli farqlanadi. 2025-yilda kichik tadbirkorlikning asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalardagi ulushi [10] Namangan viloyatida 83,7 foiz, Andijon viloyatida 77,2 foiz, Jizzax va Farg‘ona viloyatlarida 74,7 foizni tashkil etgan. Qashqadaryoda 39,5 foiz, Qoraqalpog‘istonda 50,1 foizni tashkil etdi. Eksport

yo‘nalishida ham hududiy tafovutlar kuzatiladi. 2025-yilda kichik tadbirkorlikning jami eksportdagi ulushi Xorazm viloyatida 80,8 foiz, Jizzax viloyatida 79,0 foiz, Sirdaryo viloyatida 70,1 foiz va Surxondaryo viloyatida 68,6 foiz bo‘lgan. Navoiy viloyatida ushbu ko‘rsatkich 5,4 foiz, Toshkent shahrida esa 22,7 foizni tashkil etdi.

Olingan statistik natijalar asosida O‘zbekistonda mintaqaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning mintaqaviy yo‘nalishlarini quyidagi jihatlar bilan bog‘lash mumkin.

Birinchidan, hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvini hisobga olgan holda tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmlarini [11] differensiallashtirish zarur. Sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmatlar, turizm va savdo salohiyati turlicha bo‘lgan mintaqalarda tadbirkorlik faoliyatining tarkibi ham bir-biridan farq qiladi.

Ikkinchidan, investitsiya faolligi yuqori bo‘lgan hududlarda yangi kichik korxonalarni tashkil etish bilan bir qatorda mavjud tadbirkorlik subyektlarining texnologik yangilanishini [12] rag‘batlantirish muhim. 2025-yil ma’lumotlarida kichik tadbirkorlikning asosiy kapital investitsiyalaridagi ulushi ayrim hududlarda 70 foizdan yuqori bo‘lgan [13].

Uchinchidan, eksport salohiyati yuqori bo‘lgan mintaqalarda kichik korxonalarning tashqi bozorga chiqishini kengaytirish, mahsulot sifatini xalqaro talablarga moslashtirish, logistika xarajatlarini optimallashtirish va eksport geografiyasini diversifikatsiya qilish masalalariga e’tibor qaratish mumkin.

To‘rtinchidan, xizmatlar sohasi rivojlanayotgan hududlarda raqamli xizmatlar [14], turizm, transport, ta’lim, tibbiyot, maishiy xizmat va boshqa xizmat turlarida kichik tadbirkorlikni kengaytirish uchun mavjud iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanish muhimdir.

Beshinchidan, mintaqaviy tadbirkorlikni baholashda faqat korxonalar sonidan foydalanish yetarli emas. YaIMdagi ulush, bandlik, investitsiya, eksport, xizmatlar va chakana savdodagi ulushlarni birgalikda tahlil qilish [15] hududiy tadbirkorlikning ancha to‘liq manzarasini beradi.

Mintaqalar bo‘yicha tadbirkorlik rivojlanishini muntazam monitoring qilish uchun quyidagi asosiy ko‘rsatkichlar majmuasidan foydalanish mumkin:

1. Iqtisodiy faollik ko‘rsatkichi – kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi.
2. Ijtimoiy faollik ko‘rsatkichi – kichik tadbirkorlikning jami bandlikdagi ulushi.
3. Investitsion faollik ko‘rsatkichi – asosiy kapitalga [16] kiritilgan investitsiyalardagi ulush.
4. Tashqi iqtisodiy faollik ko‘rsatkichi – eksportdagi ulush.
5. Xizmatlar faolligi ko‘rsatkichi – jami ko‘rsatilgan xizmatlardagi ulush.
6. Ichki bozor faolligi ko‘rsatkichi – chakana savdo aylanmasidagi ulush.

Mazkur ko‘rsatkichlar mintaqalar bo‘yicha alohida va kompleks tarzda monitoring [17] qilinsa, hududlarning tadbirkorlik faoliyatidagi o‘zgarishlarni vaqt bo‘yicha ham, hududlararo taqqoslash asosida ham aniqlash mumkin.

Xulosa

2021–2025-yillar statistik ma’lumotlari O‘zbekistonda kichik tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi ahamiyati saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi. Kichik tadbirkorlikning jami bandlikdagi ulushi 74 foiz atrofida shakllangan, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalardagi ulushi [18] esa 45,6 foizdan 61,4 foizgacha oshgan. Eksportdagi ulush ham 20,0 foizdan 36,6 foizgacha ko‘tarilgan.

Shu bilan birga, kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi 2021-yildagi 56,3 foizdan 2025-yilda 52,2 foizgacha o‘zgargan. Bu ko‘rsatkichni tadbirkorlik faoliyatining alohida qisqarishi sifatida emas, balki kichik tadbirkorlik tomonidan yaratilayotgan qo‘shilgan qiymatning umumiy YaIM tarkibidagi nisbatining o‘zgarishi sifatida talqin qilish lozim.

Mintaqalar kesimidagi ma’lumotlar esa tadbirkorlik rivojlanishining hududiy jihatdan sezilarli farqlanishini ko‘rsatadi. 2025-yilda kichik tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi Surxondaryo, Namangan va Farg‘ona kabi hududlarda yuqori ko‘rsatkichlarni qayd etgan bo‘lsa, Navoiyda ushbu ko‘rsatkich ancha past bo‘lgan. Investitsiya [19] va eksport ko‘rsatkichlarida ham hududlar o‘rtasida sezilarli farqlar mavjud.

Shundan kelib chiqib, O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirishning mintaqaviy yo‘nalishlarini ishlab chiqishda hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi, mehnat resurslari, investitsiya faolligi, ishlab chiqarish salohiyati, xizmatlar bozori va eksport imkoniyatlarini kompleks hisobga olish zarur. Mintaqaviy yondashuvning asosiy vazifasi barcha hududlar uchun bir xil mexanizmni qo‘llash emas, balki mavjud iqtisodiy salohiyat va aniqlangan muammolarga mos rivojlanish instrumentlarini shakllantirishdan iborat.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti hujjatlari va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar.
2. Мусаева Ж. К. Тенденции развития цифровой экономики и образования в Узбекистане //Современные проблемы социально-экономических систем в условиях глобализации. – 2021. – С. 246-250.
3. Mukhsinov B., Yuldasheva S. Jamila Musaeva International journal of advanced science and technology vol. 29, no. 5, (2020) //issn. – 2005. – Т. 4238. – С. 1922-1926.
4. Мусаева Ж. К. Роль цифровой трансформации в развитии экономики Узбекистана. – 2021.
5. Мусаева Ж. К. Цифровая экономика как залог будущего развития-" Цифровая экономика: новый Узбекистан через новые технологии, платформы и бизнес-модели Цифровая экономика: новый этап в развитии нового Узбекистана новыми технологиями"-Материалы международной научно практической конференции //Ташкент: Тадкикот. – 2020
6. Мусаева Ж. К. ОЦЕНКА ОСНОВНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОСНОВНЫЕ ПУТИ ИХ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ //Журнал Инновации в Экономике. – 2022. – Т. 5. – №. 3
7. Karomatovna M. J. Efficiency of introducing innovative approaches in higher education in uzbekistan //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 4. – С. 1266-1275.
8. Musayeva Jamila Karomatovna. Improving Fixed Asset Management Mechanisms in Textile Industry Enterprises. American Journal of Economics and Business Management2026, 9(3), 639-648 https://globalresearchnetwork.us/index.php/ajebm/article/view/4729/4187
9. Мусаева Жамила Карроматовна. Формирование интегрированного механизма управления основными средствами в условиях иннновационной экономики econoscitech integration econoscitech-integration-journal.uz. 5/2026, 312-319 стр

10. Мусаева Жамила Кароматовна, Халилова Мая Нутфуллаевна. Развитие и современные подходы к управлению основными средствами промышленных предприятий. May, 2026 Volume 5 Number 5 ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА Научно-практический электронный журнал
11. Musayeva J. INNOVATSION O'ZGARISHLAR DAVRIDA SANOAT KORXONALARINING ASOSIY VOSITALARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH //TARAQQIYOT SPEKTRI. – 2025. – Т. 1. – №. 8. – С. 530-545. https://unipublish.uz/index.php/fivti/article/view/100
12. Karomatovna M. J. IQTISODIYOT TARMOQ VA SOHALARIDA AKTIVLARNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY YONDASHULARI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G 'OYALAR. – 2025. – Т. 1. – №. 8. – С. 282-286. https://phoenixpublication.net/index.php/TANQ/article/view/3304
13. Karomatovna M. J. ISSUES OF MANAGEMENT OF FIXED ASSETS OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC INTEGRATION //GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY. – С. 104. https://www.jmveindia.com/journal/December%2024%20%20Special%20Edition%202024.pdf
14. Musayeva , J. (2025). THE NEED FOR MANAGING THE FIXED ASSETS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN ACHIEVING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 1045–1055. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/ijai/article/view/75667
15. Мусаева Ж. Совершенствование эффективного управления основными активами предприятий в условиях инновационного развития //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2025. – Т. 3. – №. 2. https://green-eco.uz/index.php/GED/article/view/4511
16. Karomatovna M. J. KORXONALARNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IQTISODIY TASHKILIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH //JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH. – 2025. – Т. 2. – №. 3. – С. 163-178.
17. Karomatovna M. J. THE NEED FOR MANAGEMENT OF RENEWAL OF FIXED ASSETS IN INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UZBEKISTAN //GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY. – С. 145. https://www.jmveindia.com/journal/JAN-MARCH%2024_IS-2024.pdf
18. Musaeva J. KORXONALARDA ASOSIY AKTIVLARNI BOSHQARISH //QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2024. – Т. 11. – С. 120-124. https://www.herald.kokanduni.uz/index.php/public_html/article/view/974
19. Мусаева Жамила Кароматовна. Необходимость управления обновлением основных активов в промышленных предприятиях Узбекистана. "ECONOMICS AND TOURISM" international scientific and innovative journal No2(16) 2024. 40-49 стр. http://interjournal.uz/index.php/journals/article/view/233
20. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlik subyektlarining asosiy ko'rsatkichlari. 2025-yil yanvar-dekabr.